

oDÍCÍ

apIňÁk

Jan Vodňanský

eČi

neB

AbULE

VOLVOX GLOBATOR

HoDÍcí **D**apIňÁk
Jan Vodňanský

čeČi **A**neB

FAbULE

**Scénické přednášky a komentáře
s autorovými původními ilustracemi
(z let 1969 - 1994)**

Chodící papiňák aneb řeči u tabule

Jan Vodňanský

Copyright © Jan Vodňanský, 1997

Copyright © VOLVOX GLOBATOR, 1997

ISBN 978-80-7511-173-9

Kresby v textu Jan Vodňanský

Odpovědná redaktorka Magdalena Wagnerová

Obálka a grafická úprava Pavel Růt

Fotografie na frontispisu Magdalena Prošková

E-kniha purehtml.cz

Vydalo nakladatelství a vydavatelství

VOLVOX GLOBATOR,

Štítného 17, 130 00 Praha 3, www.volvox.cz,

jako svou 176. publikaci

Vydání první

Praha 1997

Adresa knihkupectví

VOLVOX GLOBATOR:

Štítného 16, 130 00 Praha 3 – Žižkov

Úvodní interpretace názvu představení „S úsměvem idiota“

„S úsměvem idiota“ je název bizarní. Alespoň na středoevropské poměry. Otázka je, proč jsme zvolili právě takový bizarní název, když existuje celá řada v praxi vyzkoušených a osvědčených názvů typu: *Krása bez závoje*, *Žít a užít*, *Erotissimo*, *Seržant* aj. I na název tohoto typu by jistě přicházeli platící diváci, ale byli by to diváci jiného ražení a práce by nešla tak rychle kupředu.

Když se hovoří o práci v souvislosti s idioty, pak je třeba říci, že už sám výběr názvu je pro idiota prací, a to prací nemalou.

Nejprve musí idiot pracovat sám na sobě. Musí se porvat s abecedou: nejdřív s malou, později s velkou: napřed pasívně, pak aktivně. Na to případně často třetina až polovina jeho produktivního života. Pak začíná fáze prvních kombinací. Vznikají shluky hlásek, písmenek. Nejprve nesmyslné, ale idiot se nevzdává. Zkouší vždy znovu a znovu. Až jednoho dne vznikne konečně první smysluplný shluk, první název, kterým může idiot ovlivňovat a motivovat ostatní populaci.

Tím jsme vám chtěl naznačit, že název „S úsměvem idiota“ jsme zvolili záměrně. Jak tomu rozumět? Tomu rozumět tak, že u osob přicházejících na tato představení předpokládáme, že je cosi bytostného spojuje. V daném případě to předpokládáme o vás. Samozřejmě, že vás také mnohé rozděluje, ale to, co vás spojuje, je silnější. Pokud vás to snad ještě všechny nespojuje teď, tak vás to bude určitě spojoval, až budete odtud po představení odcházet.

V tomto úvodu do situace vám chci jen připomenout, co z tohoto setkání s idioty pro vás vyplývá. Z tohoto setkání pro vás vyplývá, že zde toho mnoho nevidíte, ovšem ledacos vám vysvětlíme. Idioti totiž na nějakou velkou podívanou nejsou, ti jdou spíše po myšlenkách, ale zato až do důsledků.

Přednáška na téma: definice postele

Postel je složitý, zkonstruovaný hmotný celek, který narozdíl od jsoucen živoucích (*neteř, sestřenka, šéf* atd.) nemá zdroj pohybu sám v sobě. S neokázalostí a tichou odevzdanou služebností spočívá na povrchu Země, a to výhradně působením gravitace na její vlastní hmotu. Tato neokázalá, tichá a odevzdaná služebnost, s jakou se nám postel naskýtá, způsobuje, že si její existenci paradoxně uvědomujeme pouze tehdy, když ji máme v deficitním módu, to jest, když ji nemáme.

Vznik postele jako složitého, zkonstruovaného celku je podmíněn jednak objektivně, jednak subjektivně. Objektivním předpokladem postele je materiál (*dřevo, kov, hlína* atd.); například borovici lze chápat jako postel v možnosti, tedy postel potenciální, aniž zároveň přestala být aktuálním stromem, avšak stane-li se postelí aktuální, nelze pak tuto chápat reverzibilně jako potenciální strom.

Subjektivním předpokladem postele je člověk-tvůrce a pán postele. Vytváří postel. Proč? Aby mu sloužila. Jak slouží postel? Nejde o to předvést to, což umí každý. V definici jde o transformaci nejasně intuitivního povědomí do obecného a přesně vědeckého pojmosloví.

Služba postele v její podstatě (tj. v *její postelovosti*) je dvojí. Obecná a speciální.

Obecná služba postele tkví v její schopnosti sloužit odpočinku zpravidla pasívnímu, výjimečně aktivnímu, a to jedinců i celých kolektivů, v poloze horizontální, výjimečně i vertikální. V praxi se setkáváme s entitou, která je v tomto smyslu a pouze v tomto smyslu služebnosti k posteli inverzní. Je to plocha ledová, která – jak víme – slouží rovněž jedincům i celým kolektivům k odpočinku. Zde se však jedná o odpočinek zpravidla aktivní v poloze vertikální, výjimečně horizontální. Jak vidíme v dalším, tato inverzní ekvivalence

neznamená ekvivalentní původnost, ba dokonce ani vzájemnou nezávislost z hlediska obou entit.

Speciální služba postele. Tato služba byla ke škodě věci frekventována dosavadní světovou vědou ještě méně než služba obecná. V mnoha případech to bylo způsobeno tím, že i velmi proslulí vědci světových jmen se této tematice vyhýbali, buď že byli v zajetí prudérní morálky minulého století a báli se společenského skandálu, nebo tuto tematiku považovali nanejvýš za dost dobrou pro nevázané, vesměs lechtivé rozhovory.

My však zde stojíme na výsostné půdě vědy a budiž řečeno, že soudobá teoretická věda má plné právo bez zbytečných rozpaků, skandálů nebo pikantních dvojsmyslů i na tuto jí dosud odpíranou oblast lidské praxe. Je to ona služba postele, v níž postel vystupuje jako optimální terén pro účelově zaměřenou činnost zpravidla dvoučlenných týmů, osob vesměs opačného pohlaví, klinicky jsou však popsány i nejrůznější možné výjimky.

Účelem zmíněné činnosti těchto týmů je vzájemné saturování potřeb původně animálních, dosavadní historií však více nebo méně kultivovaných, obvykle erotických bytostných potřeb členů týmu, i když ne vždy se stejnou intenzitou uspokojování u obou partnerů, čímž vznikají pudové rezervy, které podle některých teorií vedou k městnání libida. To pak vytváří energetický zdroj pro tvorbu vědeckou či uměleckou. Účelové zaměření činnosti zmíněných týmů může mít dále dvě zásadně odlišné modifikace.

V první z nich je činnost prováděná s ohledem na krátkodobé uspokojení týmu, aniž má reálný dějinný dopad, překračující rámec úzkého soukromí člověka.

V druhé modifikaci je činnost prováděna tak, že způsob první modifikace sice zahrnuje, ale podstatně překračuje, a sice tak, že je narozdíl od první modifikace prováděna odpovědně, s tvůrčím využitím lidových zvyků a obyčejů, jakož i národních zvláštností té

které země. Tak se dříve nebo později dostaví dlouhodobý účinek kauzálního působení v podobě vzniku dalších jedinců i celých kolektivů. Takto vzniklí jedinci i kolektivy pak zase přistupují k materiálu jako subjektivní předpoklad vzniku dalších postelí – a tak se postel reprodukuje nepřímou – na rozdíl od borovice, která se reprodukuje přímo.

Zde nahlížíme, že přes zmíněnou ekvivalenci v inverzi použití postele a ledové plochy nelze obě identity považovat za stejně původní a nezávislé z hlediska vzniku. Jak známo, i ledová plocha má svůj, a to objektivní (*rovný terén, voda, mráz nebo umělé chladící zařízení*) i subjektivní (*člověk-tvůrce a pán ledové plochy*) předpoklad vzniku, do značné míry analogický předpokladu vzniku postele. Avšak – a to nesmíme zapomenout – člověk, který je subjektivním předpokladem vzniku jak postele, tak plochy ledové, vzniká a rozvíjí se obecně na posteli, a nikoli na ploše ledové. Proto se ledová plocha reprodukuje podobně jako postel, ale právě a zase jen prostřednictvím postele. Říkám též, že co do svého vzniku ledová plocha je funkcí postele, nebo také zkráceně symbolicky zapisujeme

$$L_p = F(\text{postel}).$$

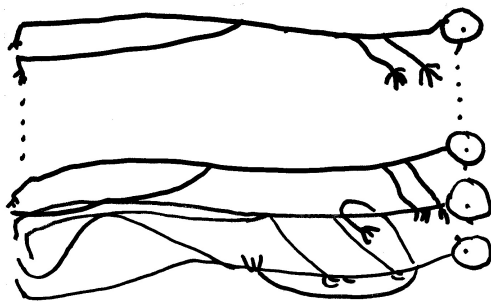
Přednáška o popularizaci

Poznatky věd je třeba popularizovat. Jak pro ty, kteří se jim ještě nenaučili, tak pro ty, kteří naučené už dávno zapomněli. Vezměme si třeba Darwinovu vývojovou teorii. Předvedeme si na ní názorně, jaká úskalí taková popularizace může mít, když se v ní opakovaně setkáváme s ustálenými slovními spojeními, s větami, které se vyskytují tak často pohromadě, že už o jejich vzájemné souvislosti nikdo nepochybuje. V případě zmíněné teorie jsou to ustálená slovní spojení, z nichž první zní: *Člověk povstal z opice*. A druhé: *Opice se polidštily prací*. Avšak když si tyto dvě větičky zdánlivě tak neproblematicky související názorně namalujeme, na první pohled vidíme, že to s tou jejich vzájemnou souvislostí zdaleka tak samozřejmé není.

Pokud by bylo pravdou, že člověk povstal z opice, musela by tedy opice na počátku svého polidš'ování ležet a člověk na ní. Tedy nějak takto:

Je na první pohled zřejmé, že v této potupné poloze by se žádná opice polidštit nemohla, a ze všeho nejméně pak prací. Naopak by ještě více zezvířetěla a i ten člověk na ní ležící by se bestializoval do té míry, že už by z ní těžko mohl povstat, a když, tak už sotva jako člověk. Ale předpokládejme, že by z ní přece jenom povstal. Pak si musíme položit otázku, jak vznikl tento člověk? Rovněž z opice? Zase zalehnutý jiným člověkem?

A tak bychom v názorné interpretaci mohli pokračovat donekonečna, takže se přirozeně vtírá otázka, jak by vznikl ten poslední zaléhávající člověk. A zde tato okřídlená, jenom zdánlivě darwinistická popularizační věta odhaluje své protidarwinistické čertovo kopýtko, protože z nákresu vyplývá, že ten poslední zaléhávající člověk by nemohl vzniknout vývojem, ale musel by být stvořený, A kým? Opět tím, o kterém víme, že není.

To, co vám zde uvádím, je zároveň ukázka toho, co máte dělat, když se vás někdo o něčem snaží přesvědčit pouhými slovy. Vždycky si to hned namalujte. Ve většině případů takového popularizátora znervózníme už tím, že jej požádáme o papír a tužku.

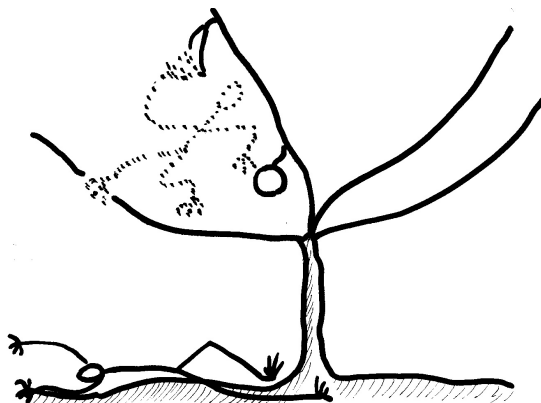
Ale vraťme se k otázce polidšťování opic. Symbolicky vzato tato mnou namalovaná situace zalehnutí opic námi lidmi trvá dodnes. Cožpak v současné době s námi na naší planetě nežijí opice? Samozřejmě, to je nesporný fakt, ale my tyto naše vývoje schopné vrstevnice držíme uměle v terciální sféře, u nás například za mřížemi v zoologické zahradě, stranou výrobního procesu, snad z jakési podvědomé úzkosti, aby se některé z nich nezačaly rychleji polidšťovat než my. Vždyť co to je člověk? To jsme o sobě sami prohlásili, ale měřítko pro to, co se za tím slovem skrývá, může dát jedině vývoj. A snad právě proto nepouštíme opice ani k té nejjednodušší práci. To raději dovážíme pracovní síly ze zahraničí.

Jaká je tedy pravda skutečného Darwinova objevu? Jak jsme si názorně předvedli, o žádné povstávání se nejedná. Opice nezačíná svoji

vývojovou dráhu v potupné horizontální poloze, zalehnuta nedarwinovsky stvořeným člověkem, ale naopak na stromě, tedy vysoko nad úrovní horizontálního povrchu, v poloze, kterou dynamicky mění podle výskytu nejrůznějších plodů, jako jsou banány nebo kokosové ořechy.

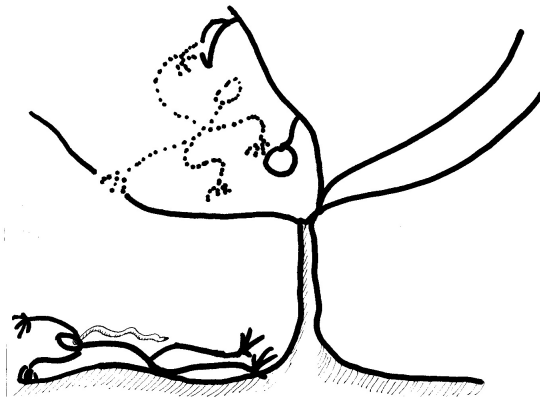

Plody jsou snadno dostupné, a tak nemají opice ve své velké většině žádný bezprostřední důvod k polidšťování. Teprve jakási předpokládaná vývojová anomálie v mozku té první vývojové opice vede k rozhodnutí polidštit se prací. To je však na stromě těžko realizovatelné. Ale tato progresivní opice si narozdíl od ostatních uvědomuje, že chce-li se trvale udržet nahoře na stromě nebo ještě výše, musí jít napřed kam? No přece dolů!

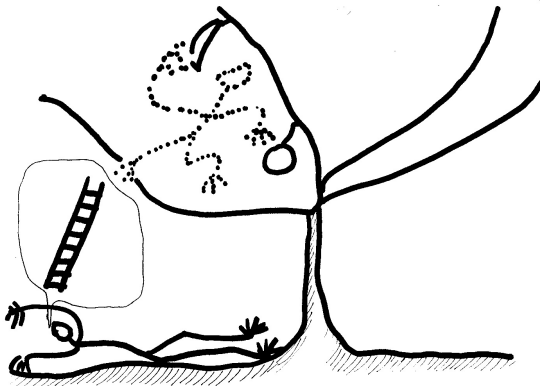

Proto se jako první odváží toho vývojového skoku, ve kterém právě spočívá celá dialektika jejího dalšího vývoje. To se dá stručně vyjádřit

sloganem: „Když se chceš udržet nahoře, musíš dolů!“ A zde začíná teprve její vlastní vývoj; když leží dole pod stromem s těžkými frakturami a v jejím otřeseném mozku se začínají rodit představy nástroje, kterým by se mohla dostat zpátky na strom. Aby byl její mozek schopen tak dalekosáhlé imaginace, k tomu je zapotřebí nejen otřes, ale i radikální změna struktury její výživy. Zatímco na stromě si mohla volit stravu rostlinnou, zde až do vyhojení zlomenin je odkázána na stravu, která jí sama vlezle do úst, to jest na drobné červíky, brouky, žížaly, zkrátka přechází na stravu masitou, která působí blahodárně na vývoj mozku.

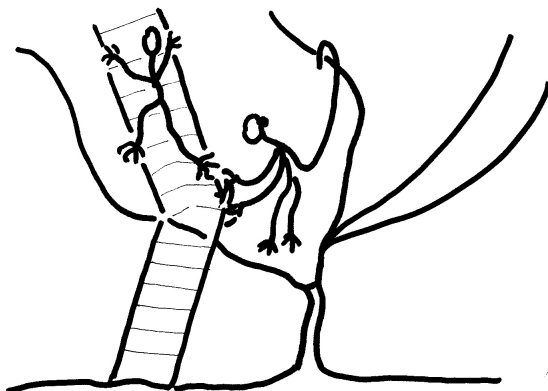
Zprvu vkládá mezi sebe, ležící bezmocně po pádu, a svoji touhu po návratu nahoru zdánlivě nesplnitelnou představu nástroje, jakéhosi prvního žebříku – pražebříku.

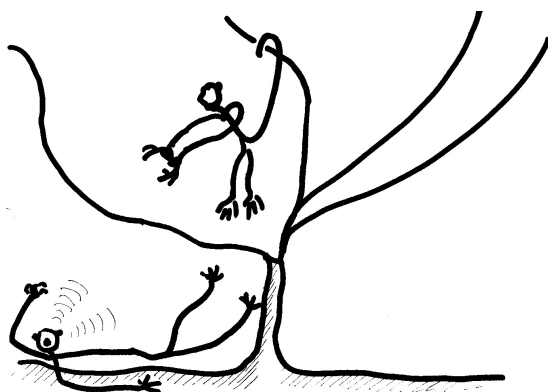
A když se jí zlomeniny vyhojí, je schopna tuto představu i realizovat.

Vybudování prvního žebříku bylo už první výraznou známkou polidštění.

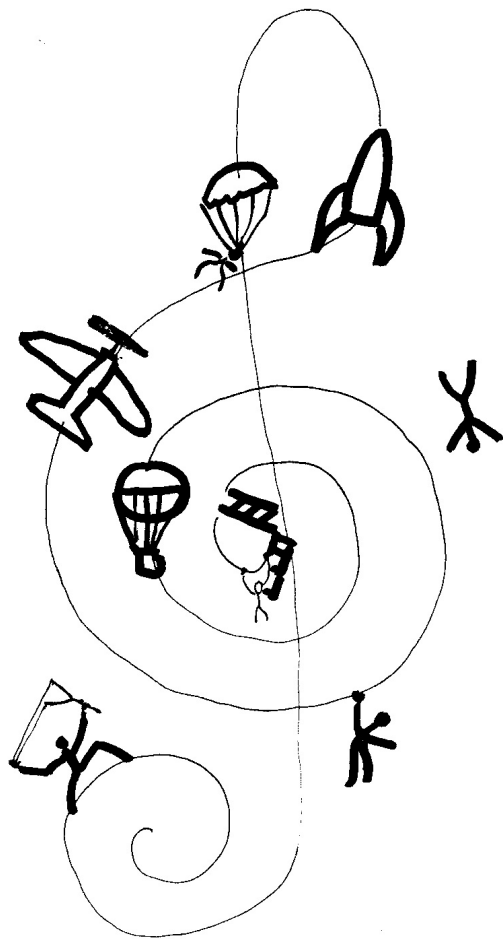
Vývojová opice po něm triumfálně vstupuje až na tu úroveň, ze které se dobrovolně odváží svého vývojového skoku, ale vystupuje ještě nad ni, čímž vyvolá přirozenou závist ostatních opic, které se skoku neodvážily a zůstaly nahoře. Tyto zaostalé opice jí dříve nebo později žebřík podříznou.

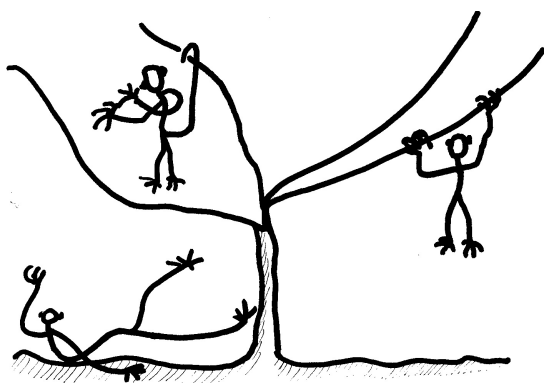
A ona padá z ještě větší výšky, z toho plyne ještě razantnější otřes mozku, možno říci přímo „velký třesk“.

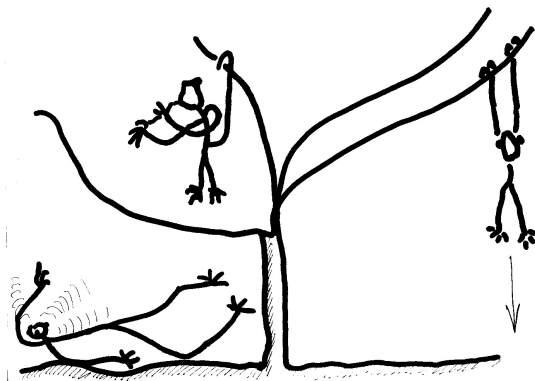
Z toho pak stejným dialektickým procesem po čase vyplyne ještě odvážnější imaginace, až k tomu balónu, prvnímu letadlu, jejichž postupné pády stimulují nikdy nekončící proces polidšťování v jakési spirále vedoucí až do vesmíru. Tedy hodně vysoko nad původní strom.

V logice výkladu však nelze zapomenout na nejpočetnější kategorii opic, to jest opice váhající, kolísavé, nerozhodné. Ty se zavěsí na větev a čekají, jak to dopadne s těmi retardovanými nahoře na stromě i s těmi vývojovými, avantgardními, které šly jako první do experimentu, to jest skokem dolů.

Ale nečekají dlouho. Moudrá příroda se postarala o to, že se jim dříve nebo později odkrví horní končetiny a gravitace sama jim pak ukáže správnou cestu vývoje.

Tím jsme si, milé děti, názorně předvedli nejen problematiku vývoje, ale i úskalí popularizace věd. Přitom správně prováděná popularizace je nesmírně záslužná a nezbytná. Vždyť vědecké poznatky nám ve všech oborech den ode dne narůstají. Tím se tradiční obory věd od sebe vzdalují, a s nimi samozřejmě i jazyk, takoví ti geniální strýčkové, kteří přišli na tak chytré objevy, už často ani nejsou schopni sdělit je srozumitelně ostatním lidem. Proto musí existovat kategorie jakýchsi mezistrýčků, kteří ještě částečně rozumějí tomu, na co přišli ti geniální strýčkové, ale zároveň ještě neztratili schopnost sdělit to ostatním. A to jsou právě ti strýčkové popularizátoři. Jenomže ani tato chvályhodná popularizace se nesmí přehánět. Někdy se stává, že tito strýčkové popularizátoři popularizují a popularizují tak, aby tomu rozuměli úplně všichni, i malé děti.

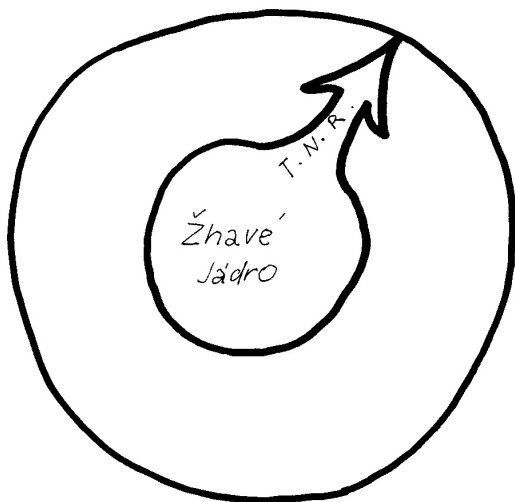
Ale už není čemu.

Astrofyzikální přednáška o černých děrách

Současní astrofyzikové teoretičtí i praktičtí si představují hvězdy, které vidíme na obloze, jako kulaté, tedy sférické objekty, které mají průměr mnohokrát větší, než je naše slunce. Naše slunce je podle nich poměrně malé. Slunce samo je ovšem také hvězda, ale říkáme mu slunce ve středním roce, protože má pro nás životní význam. Jeví se nám ovšem malé, ačkoli je poměrně velké, když je blízko – to jenom opakujeme, to je otázka perspektivy. Velké auto v dálce se jeví jako malé, přibližováním se zvětšuje, vzdalováním se zmenšuje.

Jak taková hvězda funguje? Uprostřed je žhavé jádro, ve kterém dochází k jakési termonukleární reakci, která působí odstředivě.

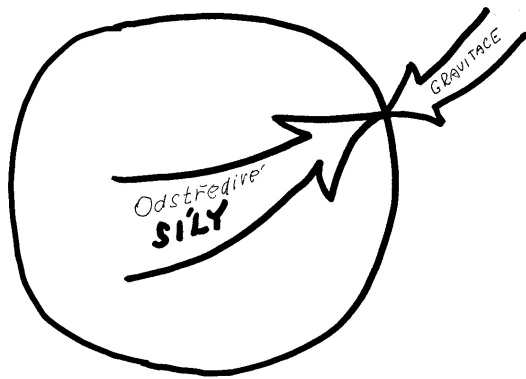

Když slyšíme obrat *termonukleární reakce*, tak si představujeme nějaký subjekt, který ji řídí, ať už s dobrým, nebo zlým úmyslem. V té hvězdě je to však asubjektivní, to si jen tak ty plyny dělají samy, aby byl nějaký pohyb. Jaké jsou to plyny? Je to vodík, který se spaluje na helium, a to se později zase spaluje na jiné prvky. Vidíme tedy, že ve hvězdě žádný

popel není natolik popelem, aby neměl šanci stát se opět palivem. Přitom se uvolňuje velké množství tepla, které měříme až v miliardách *Kelvínů*. Nebudu vám říkat přesná čísla, protože se vás na to v nejbližší budoucnosti nebude nikdo ptát.

Jen několik slov k té jednotce *Kelvín*. Zde na zeměkouli je málo užívána. Spíše užíváme *Celsia* a *Fahrenheity*. To jméno *Kelvín* se plete zase s jiným jménem, a sice jménem *Kalvín*. Tak pozor, *Kalvín* nebyl ani fyzik, ani teplota. Byl to protestantský reformátor, původem Švýcar. Ale přes tu omylnost *Kalvína* je možno si obě jména mnemotechnicky zapamatovat. On totiž *Kalvín* také upaloval své kacíře. To bylo dosti zvláštní. Reformátoři obvykle neupalovali, protože právě když reformovali ten katolicismus a jeho inkvizici, tak chtěli, aby se neupalovalo, zatímco *Kalvínovi* se právě to upalování líbilo, to nechal a reformoval jiné stránky katolicismu. Takže si můžeme zapamatovat: *když působil Kalvín, vznikly Kelvíny*. Pokud je mezi vámi přítomen učitel fyziky, ať už přítomný nebo budoucí, může s výhodou použít podobnosti jmen *Kalvín – Kelvín* k motivování žáků, kteří mají větší zájem o dějepis než o fyziku. Zaujme je pro výklad o struktuře hvězdy, když jim obrazně řekne, že v tom jádru je vodík jakýmsi kacířem, a proto se spaluje na helium. Později se i to helium stane kacířem a spaluje se na něco jiného. Tento způsob výkladu pochopí děti se zájmem o historii i děti s pyromanskými sklony.

Aby se nám hvězdná hmota nerozptýlila do vesmíru a držela kompaktně pohromadě, působí proti odstředivé síle protisměrná síla. Je to povrchová gravitace hvězdy, která působí dostředivě.

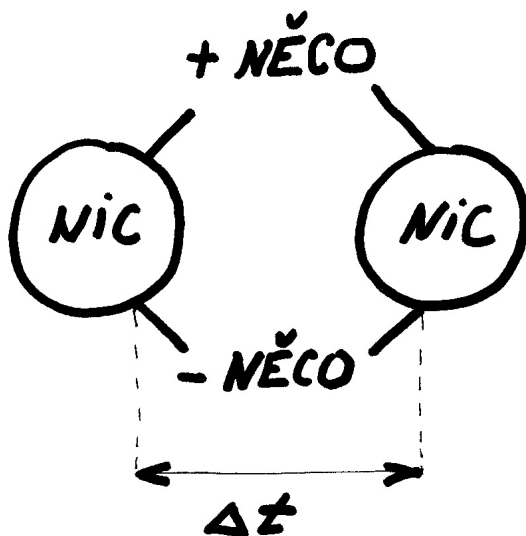

Na každého z vás teď také působí gravitace ne hvězdy, ale země. Kdyby na některého z vás jenom na okamžik přestala působit, byli bychom svědky zajímavého jevu, kterému se říká *faustovský efekt*. Je to situace, jako když někdo náhle zmizí bez omluvy ze společnosti s výkřikem: „Opět selhala.“

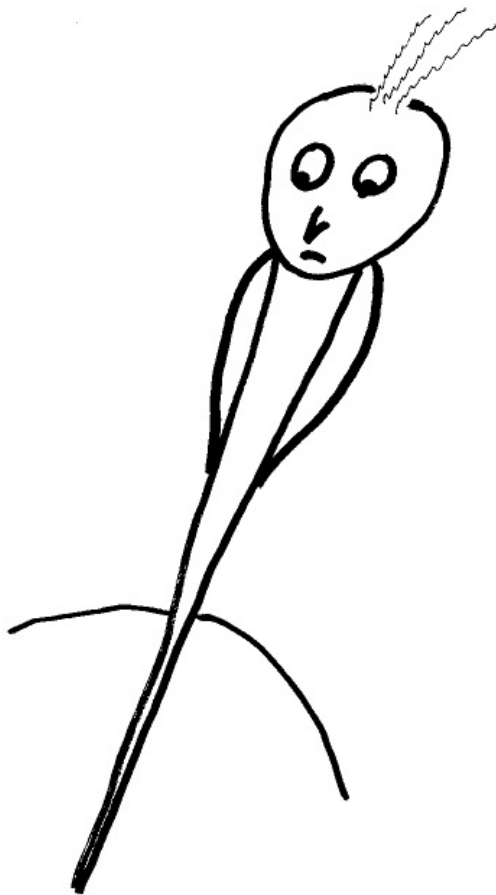
V pověstném bermudském trojúhelníku s tímto výkřikem prý mizí celé bitevní lodě a letouny. Patrně tam působí neznámé *gravitační pole* nějaké planety, která se potřebuje dozbrojovat. Vidí moderní letadlo – a už ho má.

Popsaným způsobem však hvězda neexistuje donekonečna. Jednoho krásného světelného dne se termonukleární reakce jádra vypálí. Jádro se ochlazuje, smršťuje, ze všech stran začne převládat síla gravitace a hmota původní hvězdy, několikanásobně větší, než je hmota slunce, se zhroutí na malou kuličku o průměru nějakých třicet kilometrů, které už se neříká hvězda, ale *černá díra* neboli *black hole*. Černá díra tak vzniká *gravitačním kolapsem* původní hmoty, má však úplně jiné vlastnosti než tato původní hmota, která byla složena z molekul, ty zase z atomů a ty z kladně nabitého jádra, složeného z protonů a neutronů, kolem kterého víří na elektronové dráze sem a tam nějaký záporně nabitý elektron. Tlakem gravitace se rozdrťí původní atomární struktury. Vznikne jakási kaše protonů a elektronů, které se vzájemně vyruší, takže zůstanou jenom neutrony, kterým se nemůže nic stát, protože jsou neutrální, a tak v černé díře vzniká jakási *neutronová siláž*, která způsobuje, že z černé díry nemůže uniknout žádný foton, žádné

neutrino, neboť úniková rychlost je větší, než je rychlost světla. Naopak černá díra působí jako jakýsi *gravitační vysavač*. Když se nám v okolí černé díry například *nic* materializuje na plus *něco* a minus *něco*,

tak se nám za normálních okolností musí zase anihilovat v nějakém nekonečně krátkém čase, jinak by neplatil zákon o zachování hmoty, proto to musí být nekonečně malý interval. Avšak v blízkosti černé díry to minus něco do ní padá vtaženo gravitací a to plus něco už nemá s kým anihilovat, a tak to vypadá, jako by bylo emitováno černou dírou, ale to nejde, protože proti rychlosti světla není odvolání, tomu rozumíme.

A teď je to nejzajímavější. Jak jsme se vůbec dozvěděli o existenci černých děr, když ony o sobě nemohou dát žádný signál? Byly objeveny nikoli těmi astrofyziky, kteří používají dalekohledů, ale naopak těmi, kteří používají pouze dalekohledu své pronikavé dedukce. Objevili existenci černých děr úvahami ryze teoretickými z Einsteinovy teorie relativity. Oblast bádání o černých dírách je právě tou oblastí soudobé vědy, kde se mladý astrofyzik hned v úvodu své dráhy musí rozhodnout pro jednu ze dvou základně odlišných alternativ.

Bud' to se smíří s tím, že černé díry na vlastní oči nikdy neuvidí, a pak o nich může přednášet na sympoziích a publikovat v odborných časopisech do důchodu, ne-li i déle. Anebo se rozhodne, že je jednou v životě musí spatřit na vlastní oči, třeba s pomocí velmi silného

dalekohledu. Pak mu nezbude, než aby se dostal na pozorovatelnou vzdálenost od hvězdy blížící se stavu *gravitačního kolapsu*. Ale jakmile v té vzdálenosti bude, tak se ocitne i v gravitačním poli hroucení té hvězdy a bude se postupně hroutit, až na ten neutronový plyn. Takže on uvidí jenom počátek jevu, zničí nákladný dalekohled a konec si bude muset domyslet s tím, že už o tom nebude publikovat ani referovat na žádném sympoziu, protože to je mimo rámec možností neutronového plynu. Tomu se říká ve vědě riziko přímého pozorovatele. Lidově řečeno – viděl příliš mnoho.